

EUR Research Information Portal

Voorbij herinnering en vergetelheid: multiperspectiviteit en het Indonesisch-Nederlands conflict

Publication status and date:

Published: 05/11/2025

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Citation for the published version (APA):

van der Vlies, T., & Tom van der Geugten (2025). Voorbij herinnering en vergetelheid: multiperspectiviteit en het Indonesisch-Nederlands conflict. *Kleio: Tijdschrift van de Vereniging van Geschiedenisleraren in Nederland*, (6, jaargang 2025), 48-53.

[Link to publication on the EUR Research Information Portal](#)

Terms and Conditions of Use

Except as permitted by the applicable copyright law, you may not reproduce or make this material available to any third party without the prior written permission from the copyright holder(s). Copyright law allows the following uses of this material without prior permission:

- you may download, save and print a copy of this material for your personal use only;
- you may share the EUR portal link to this material.

In case the material is published with an open access license (e.g. a Creative Commons (CC) license), other uses may be allowed. Please check the terms and conditions of the specific license.

Take-down policy

If you believe that this material infringes your copyright and/or any other intellectual property rights, you may request its removal by contacting us at the following email address: openaccess.library@eur.nl. Please provide us with all the relevant information, including the reasons why you believe any of your rights have been infringed. In case of a legitimate complaint, we will make the material inaccessible and/or remove it from the website.

Voorbij herinnering en vergetelheid

Multiperspectiviteit en het Indonesisch-Nederlands conflict

Geschiedenis ontstaat binnen een voortdurende spanningsboog tussen herinneren en vergeten. Niet alles kan namelijk worden vastgelegd of doorgegeven: selectie is onvermijdelijk. In dat proces worden sommige stemmen versterkt, terwijl andere worden gemarginaliseerd of doelbewust tot zwijgen gebracht. Multiperspectiviteit nodigt uit om verder te kijken dan één verhaal. Maar hoe voorkom je dat multiperspectiviteit verwordt tot een optelsom van uiteenlopende stemmen als representaties van meningen?

Tina van der Vlies is universitair hoofddocent bij de afdeling geschiedenis aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. **Tom van der Geugten** is educatief auteur. Hij was geschiedenisdocent in het voortgezet onderwijs en aan lerarenopleidingen, en is nu als gastdocent verbonden aan de Vrije Universiteit.

KNIL-militairen op patrouille, 1946. Collectie: Fotocollectie Dienst voor Legercontacten Indonesië.

Michel-Rolph Trouillot toont in zijn boek *Silencing the Past* (1995) aan hoe macht structureel bepaalt welke verhalen zichtbaar blijven en welke systematisch worden uitgesloten. Herinnering is daarmee geen neutraal of toevallig proces, maar een politiek geladen constructie die nauw verbonden is met bredere maatschappelijke belangen.¹ Ook nu woeden er wereldwijd debatten over herinneren en vergeten. Een actueel voorbeeld is de terugkeer van Stalin in Rusland. Zijn beeltenis verdween na zijn dood uit

het straatbeeld, maar sinds juni 2025 staat er voor het eerst in meer dan zestig jaar een meer dan levensgroot standbeeld van hem in Moskou. Een ander voorbeeld is het proces van 'digital book burning'. Met deze term waarschuwen Amerikaanse archivariissen voor de systematische verwijdering van online-informatie. Dat gebeurde recent onder het federale beleid van de regering-Trump. Het proces van selectief herinneren en vergeten vormt niet alleen het beeld van het verleden, maar beïnvloedt ook direct het heden. Het creëert blinde

vlekken die doorwerken in maatschappelijke structuren en raakt aan kwesties van sociale rechtvaardigheid en inclusie. Gemarginaliseerde groepen blijven door dit proces vaak onzichtbaar of worden gereduceerd tot randfiguren binnen dominante geschiedverhalen. Deze vorm van vergetelheid weerspiegelt en versterkt hun huidige maatschappelijke positie. Multiperspectiviteit, het begrijpen van historische gebeurtenissen vanuit meerdere gezichtspunten, is dan ook een essentieel principe binnen het geschiedenisonderwijs.

Een groep Indonesische jongeren marcheert met puntige bamboestokken, 1945. Uit: Pusat Sejarah dan Tradisi ABRI, 40 Tahun Angkatan Bersenjata Republik Indonesia.

Verder kijken dan één verhaal

Multiperspectiviteit daagt leerlingen uit om verder te kijken dan één enkel verhaal. Meerdere perspectieven kennen en bevragen leert hun dat geschiedenis geen vaststaand geheel is, maar een voortdurend proces van constructie, interpretatie en discussie. Deze benadering stimuleert niet alleen kritisch denken, maar bevordert ook empathie, historisch bewustzijn en zelfreflectie. Deze vaardigheden zijn onmisbaar in een diverse, democratische samenleving.²

De nadruk op multiperspectiviteit biedt voordelen, maar vraagt ook om kritische reflectie op zowel de praktische als theoretische implicaties ervan.³ De uitdaging is denken voorbij de klassieke tegenstelling tussen herinneren en vergeten. Hoe voorkom je dat multiperspectiviteit verwordt tot een optelsom van uiteenlopende stemmen als enkel representaties van meningen, zonder dieper in te gaan op de geschiedenis van deze stemmen en de onderliggende processen van in- en uitsluiting, toe-eigening en strijd om erkenning?

Deze vraag wordt verkend door in te zoomen op het Indonesisch-Nederlands conflict, met name op de gewelddadige en

chaotische fase kort na de Japanse capitulatie in 1945. Revolutionaire jongeren in Indonesië gebruikten toen geweld tegen onder meer Indische Nederlanders. In de periode 1945-1949 streed Indonesië voor onafhankelijkheid en eigen soevereiniteit na eeuwen van koloniale overheersing door Nederland. Deze conflictperiode kenmerkte zich door politieke, militaire en maatschappelijke strijd en betekende het einde van het Nederlandse koloniale rijk in Zuidoost-Azië.

Ont-herinneren

In discussies over herinnering en vergetelheid in de geschiedschrijving lijkt het soms alsof deze twee fenomenen een eenvoudige tegenstelling vormen: iets wordt herinnerd of vergeten. Maar dit zit complexer in elkaar. In zijn boek *Collective Memory and the Dutch East Indies: Unremembering Decolonization* (2021) beschrijft Paul Doolan het proces van *unremembering*, vrij vertaald als ont-herinneren. Hij benadrukt dat dit niet gaat om het vergeten of verdwijnen van herinneringen, maar om een bewust, institutioneel proces waarbij herinneringen actief worden 'ontdacht'. Het gaat over mechanismen en machtsstructuren die stiltes voortbrengen en in stand

houden, zelfs zo ver dat er niets is om te kunnen vergeten. Dit proces vindt plaats op het niveau van cultuur, kennisinstituten en beleidsvorming, en heeft overeenkomsten met

'Het "vergeten" is niet toevallig, maar is ingebed in sociale structuren, politieke strategieën en culturele praktijken'

het actieve idee van *silencing the past*. Het 'vergeten' is niet toevallig, maar is ingebed in sociale structuren, politieke strategieën en culturele praktijken. Doolan laat zien dat institutionele stiltes en culturele taboes de collectieve herinnering aan de dekolonisatie van 'Nederlands-Indië' in Nederland tot ver in de twintigste eeuw kenmerkten. Binnen deze bredere maatschappelijke en politieke kaders gaat Doolan in op verschillende groepen en vakgebieden die hebben bijgedragen aan dit proces van ont-herinneren, zoals de media, politici, veteranen en historici.⁴

Gedeeld geheugen

In Indonesië was er na de *Revolusi* juist veel aandacht voor de recente gebeurtenissen. Historici begonnen met het

¹ Michel-Rolph Trouillot. *Silencing the Past: Power and the Production of History* (Boston: Beacon Press, 1995).

² Marijke Huisman. "'Er missen kanten". Multiperspectiviteit in erfgoed-educatie over slavernij', *Cultuur + Educatie*, 19:55 (2020), 111-130.

³ Bjorn Wansink, e.a. 'Where does teaching multiperspectivity in history education begin and end? An analysis of the uses of temporality', *Theory & Research in Social Education*, 46:4 (2018), 495-527.

⁴ Paul Doolan. *Collective Memory and the Dutch East Indies: Unremembering Decolonization* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2021).

5 Zie bijvoorbeeld: Peter Burke. *A Social History of Knowledge: From Gutenberg to Diderot* (Cambridge: Polity Press, 2000).

vormgeven van een eigen nationaal narratief dat de nieuwe republiek legitimeerde en de strijd voor vrijheid en soevereiniteit benadrukte. Deze geschiedschrijving richtte zich vooral op het creëren van een gedeeld nationaal geheugen dat de koloniale overheersing en de strijd tegen de Nederlandse macht centraal stelde. Dit nationale perspectief was essentieel voor het vormen van een collectieve identiteit, maar het marginaliseerde en simplificeerde ook complexere of minder heroïsche aspecten van het verleden. Bovendien opereerden Indonesische historici binnen een politieke context waarin de staat een belangrijke rol speelde in het sturen en controleren van het geschiedkundig discours. In deze situatie functioneerde geschiedschrijving deels als een instrument van nationale eenwording en legitimatie. Bepaalde stemmen, zoals die van etnische minderheden of politieke tegenstanders, kregen daarbij minder aandacht. Dit leidde tot een eigen vorm van uitsluiting en *unremembering*, waarin het Nederlandse perspectief werd gemarginaliseerd.

Daarnaast bleef hierdoor de interne diversiteit binnen Indonesië zelf lang onderbelicht.

Geen neutrale onderneming

Binnen het vakgebied van *history of knowledge* staat de vraag centraal hoe kennis wordt geproduceerd, verspreid en geïnstitutionaliseerd. Daarbij groeit het inzicht dat geschiedschrijving geen neutrale onderneming is. Het veld maakt zichtbaar hoe historische kennis altijd ontstaat binnen specifieke contexten, beïnvloed door institutionele structuren, maatschappelijke verwachtingen en disciplinaire kaders.⁵ Ook de rol van historici komt daarbij in beeld: niet als objectieve waarnemers, maar als actieve deelnemers in het vormgeven van collectieve herinnering. Hoewel historici al decennia lang wijzen op de contextgebondenheid van kennis, biedt het veld *history of knowledge* een verdiepend perspectief. Het verbindt deze inzichten systematisch met de sociale praktijken, infrastructuur en circulatie van kennis. Het veld beperkt zich niet tot wetenschappelijke

instellingen, maar richt zich op een breed spectrum van kennisvormen. Wie heeft toegang, wie wordt uitgesloten en via welke kanalen wordt betekenis gevormd en veranderd? Daarmee verbindt het veld van *history of knowledge* theoretische tradities met een meer praktijkgerichte blik op hoe kennis over het verleden tot stand komt, circuleert en invloed uitoefent. Het veld heeft dus ook aandacht voor kennisuitwisseling over grenzen heen via internationale netwerken en mondiale debatten. Dit roept bijvoorbeeld de vraag op hoe transnationale herinneringsculturen tot stand komen en veranderen door de tijd heen. Hoe beïnvloeden kennisstromen tussen landen, regio's en bevolkingsgroepen de manier waarop het verleden wordt herinnerd, gedeeld of verzwegen? En hoe kunnen we de wisselwerking tussen nationale en transnationale kaders beter begrijpen? Al deze vragen kunnen hier niet volledig beantwoord worden, maar de casus over het Indonesisch-Nederlands conflict biedt een insteek.

Soendanezen die tijdens de Bersiapperiode waren weggevoerd, keren terug en verblijven in een tentenkamp in Bandung, 1949. Foto: Van Overbeek, DLC. Collectie: Fotocollectie Dienst voor Legercontacten Indonesië.

De Bersiap

Na de Japanse overgave op 15 augustus 1945 gaven de geallieerden het Japanse leger opdracht om voorlopig de orde in Indonesië te bewaren. Vanaf 15 september 1945 bezette een klein aantal Britse troepen delen van het land. Vanaf april 1946 stonden de Britten toe dat ook Nederlandse troepen in Indonesië aan land gingen. Intussen was de regering van de Republiek Indonesië na de proclamatie van de onafhankelijkheid op 17 augustus 1945 begonnen met de vestiging van haar gezag in delen van het land. In deze chaotische periode ontstond een machtsvacuüm waarin fanatieke Indonesische jongeren (*pemuda's*) de Republiek verdedigden. Ze keerden zich gewapend tegen iedereen die met het koloniale bestuur werd geassocieerd: Indische Nederlanders (bruine Indo-Europeanen en witte toetoks), maar ook Chinezen, Ambonezen en inheemse bestuurders. Als strijdkreet gebruikten ze de padvindingsoproep *bersiap* (wees paraat).

Deze maandenlange geweldsexplosie, die duurde tot in maart 1946 en die het leven kostte aan ongeveer 5500 Indische Nederlanders, werd achteraf in Nederland 'de Bersiap' genoemd.⁶ Terwijl de Nederlandse regering al voor de Japanse capitulatie om economische en prestigeuze overwegingen had besloten om de archipel te herbezetten, leverden de berichten over de Bersiap een bruikbaar frame op. Ze konden dankzij dat frame de Indonesische tegenpartijen demoniseren en Nederlandse troepen inzetten om de orde in het land te herstellen.⁷

Kritischer onderzoeksveld

In Nederlandse schoolboeken krijgt de Bersiapperiode tot op heden relatief weinig aandacht. Dit komt deels doordat de Nederlandse historiografie over de Bersiap een jong en zich ontwikkelend onderzoeksveld is dat pas in de laatste decennia

Japanse minister van Buitenlandse Zaken, Mamoru Shigemitsu, ondertekent de overgaveakte aan boord van de USS Missouri, 1945. Foto: L.T. Stephen E. Korpanty. Collectie: Naval Historical Center.

steeds meer aandacht krijgt. Tegelijkertijd is het veld steeds kritischer geworden. Historici plaatsen het geweld en de betrokken actoren steeds vaker in een bredere context van de koloniale machtsstrijd en de complexe realiteit van de dekolonisatie. Een andere verklaring kan zijn dat deze geschiedenis van Indonesische daders en Nederlandse slachtoffers moeilijk past binnen de grotere nationale narratieven over (de)kolonisatie. Hierin wordt aan Nederland een heldenrol toegekend, als weldoener en brenger van 'beschaving', of juist de rol van dader. Die laatste rol benadrukt dat Nederland niet klaar was voor een snelle dekolonisatie en met een grote legermacht en geweld probeerde om de koloniale macht te herstellen.

Hierdoor blijft de Bersiapperiode, met haar complexe en gevoelige thematiek rondom geweld, identiteit en macht, in het onderwijs en de publieke herinnering onderbelicht en controversieel. Uitzonderlijk zijn twee fragmenten uit Nederlandse schoolboeken.

In *Feniks 3/4 vmbo-bkgt* (2016, p. 31) staat: 'Overal in het land trokken groepen gewapende, radicale jongeren rond om te laten weten dat zij het nu voor het zeggen hadden. Deze jongeren, pemoeda's, vielen buitenlanders

en tegenstanders aan en plunderden huizen en wapenopslagplaatsen. Deze gewelddadige periode wordt Bersiap genoemd en kostte duizenden mensen het leven.'

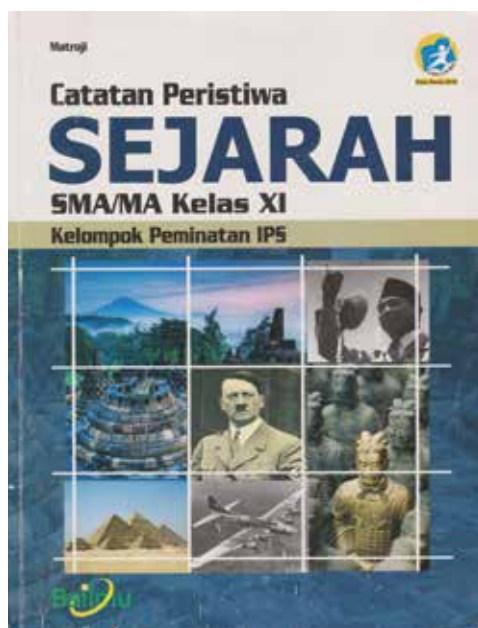
En in *Geschiedeniswerkplaats 3-vwo* (2020, p. 76) staat: 'In 1945 reisde een Nederlandse vrouw in Indonesië met de trein naar huis nadat ze was vrijgelaten uit een "jappenkamp". Maar op een station kreeg ze de schrik van haar leven. "Wat was dat? We werden bestormd door een horde inlanders. Agressief staken ze hun scherpe bamboesperen naar ons uit. Woest schreeuwden ze: Merdeka! Merdeka! Merdeka! Hun ogen hadden een wilde, angstaanjagende uitdrukking. Ik was bang."

Verzwegen onderdeel

In Indonesië bleef de term 'Bersiap' als historische aanduiding lange tijd vrijwel onbekend. Vanaf 2010 spraken enkele Indonesische historici zich uit voor het behandelen van dit verzwegen onderdeel van de onafhankelijkheidsstrijd. Dit leidde ertoe dat de schrijvers van het schoolboek *Catatan Peristiwa Sejarah* ('Verslag van historische gebeurtenissen', 2017, p. 312-313) een tekst over de Bersiap opnamen, waaruit dit vertaalde fragment: 'Deze vijandige houding leidde tot ►

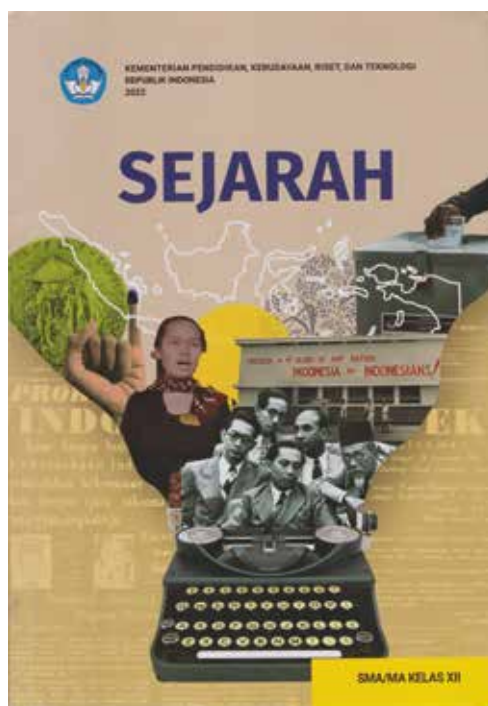
⁶ Henk Schulte Nordholt & Harry Poeze. *Merdeka. De strijd om de Indonesische onafhankelijkheid en de ongewisse opkomst van de Republiek 1945-1950* (Zutphen: Walburg Pers, 2022), 107-126.

⁷ Esther Captain & Onno Sinke. *Het geluid van geweld: Bersiap en de dynamiek van geweld tijdens de eerste fase van de Indonesische Revolutie, 1945-1946* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022); Bonnie Triyana. 'Simplificerende term "Bersiap" deugt niet als periode-naam', *NRC* (12 januari 2022).

Links: Geschiedenisboek *Catatan Peristiwa Sejarah* (nummer 4, 2016).

Rechts: Geschiedenisboek *Catatan Peristiwa Sejarah* (2022).

voedselboycots, ontvoeringen en moorden op Nederlanders en Indo's. Deze tijd werd bekend als de Bersiap, want elke keer als een vreemdeling langs een kampong liep, schreeuwden de bewoners "siap". Meestal gingen de kampongbewoners met wapens jagen op mensen met een witte huid. Als slachtoffers gevangen werden genomen, werden ze door velen in elkaar geslagen. De inwoners keken niet of het slachtoffer een man of een vrouw was, een volwassene of een kind.' (Zie bron 3 in het lesmateriaal bij dit artikel.) Het is opvallend dat de auteurs het kopje 'Masa Bersiap' ('de Bersiapperiode') boven deze tekst hebben gezet en dat ze ook in de lopende tekst expliciet benoemen dat deze tijd bekend werd als de Bersiap. Dit illustreert de dynamiek van transnationale herinneringen, waarin historische termen onderhevig zijn aan voortdurende herinterpretatie, herwaardering en hercontextualisering.

Wisselwerking

Het begrip Bersiap, oorspronkelijk geworteld in het Indonesische taalgebruik en binnen de context van de revolutionaire strijd, werd door de (voormalig)

koloniale machthebber geïnstrumentaliseerd als een periodiseringsmiddel. In de Indonesische geschiedschrijving en herinneringscultuur werd dit (bijna) niet gebruikt. Gebeurtenissen werden meestal ingebed in het bredere kader van de 'sociale revolutie', waarbij het geweld als onderdeel van een diepgaande, structurele maatschappelijke transformatie werd beschouwd. Dit schoolboekvoorbeeld laat een omkering in deze dynamiek zien: de Nederlandse periodisering en framing van Bersiap komt terug in een Indonesisch schoolboek. Een oorspronkelijk Indonesisch begrip is daarmee herplaatst binnen een transnationaal en postkoloniaal geheugenlandschap. Dit illustreert de complexiteit en fluiditeit van koloniale herinneringen in (trans)nationale discoursen. Het benadrukt dat geschiedschrijving benaderd moet worden als een dynamisch terrein, waar macht, identiteit en herinnering voortdurend met elkaar in wisselwerking en spanning staan. En waar de grenzen tussen herinnering en vergetelheid, dader en slachtoffer steeds opnieuw worden bevraagd en uitgedaagd. (Zie bijvoorbeeld ook bron 4 uit het lesmateriaal.)

Boeken verbieden

Naast de transnationale circulatie van kennis blijft de nationale context belangrijk. Dat blijkt uit de officiële canonisering van het Indonesisch narratief in onderwijsvoorschriften waaraan alle Indonesische schoolboeken moeten voldoen. Hoewel scholen uit meerdere schoolboeken kunnen kiezen, is het formele curriculum strikt gereguleerd. Schoolboekschrijvers hebben weliswaar enige vrijheid om het officiële narratief aan te vullen, bijvoorbeeld met teksten over de Bersiapperiode, maar deze aanvullingen blijven binnen de kaders van de staatsvoorschriften. De inhoud van schoolboeken wordt getoetst door een overheidscommissie die het recht heeft om boeken te verbieden als de inhoud in strijd is met de officiële geschiedschrijving en de daarvan afgeleide voorschriften. Zelfs nadat onderwijsinstellingen deze boeken al hebben aangeschaft. Zo werden in 2007 dertien schoolboeken van tien uitgeverijen verboden, omdat ze de PKI-opstand in Madiun in 1948 niet genoemd zouden hebben, net als de betrokkenheid van de PKI (Indonesische Communistische Partij) bij de G-30-S (30-septemberbeweging) in 1965.⁸ Zulke censuurpraktijken vergroten de kans dat boeken met afwijkende of kritische teksten in latere edities worden verboden of aangepast. Ook dit jaar speelde dit. De Indonesische regering wilde in augustus 2025 een nieuwe officiële versie van de nationale geschiedenis publiceren, met als expliciet doel het opnieuw uitvinden van de Indonesische identiteit. Cultuurminister Fadli Zon pleitte voor een 'meer Indonesisch perspectief' en wilde daarmee liefde voor en trots op de eigen geschiedenis bevorderen. Dit kan de ruimte voor kritische of nuance toevoegende passages verder inperken.⁹ Verschillende Indonesische historici en activisten protesteerden tegen de

⁸ 'Blunder Kejaksaan Agung dan Departemen Pendidikan Nasional', *Tempo.co* (2017).

⁹ Noël van Bommel. 'Indonesiërs moeten meer trots en liefde krijgen voor de eigen, geschreven geschiedenis', *de Volkskrant* (17 juni 2025).

pogingen om vroegere wrede-
heden te bagatelliseren, inclusief
gebeurtenissen waarbij de huidi-
ge president Prabowo Subianto
zelf betrokken was. Ze spreken
van 'historisch geheugenverlies'.
Inmiddels is de publicatiedatum
officieel uitgesteld. De spanning
tussen herinneren en vergeten
raakt daarmee zowel het heden
als het verleden. Dit laat zien
hoe politieke en culturele be-
langen het collectieve geheugen
blijven vormen.

Gespreksvragen

Perspectieven zijn meer dan
meningen of visies. Ze dragen
bij aan het vormgeven en in
stand houden van kennis- en
machtsverhoudingen. Hoe
kunnen geschiedenisdocenten
duidelijk maken dat multiper-
spectiviteit méér is dan enkel
uiteenlopende gezichtspun-
ten naast elkaar plaatsen? De
volgende gespreksvragen zijn
toepasbaar op het lesmateriaal
bij dit artikel, maar ook op an-
dere thema's, gebeurtenissen of
bronnen. Deze vragen stimule-
ren een dieper begrip van hoe
interpretaties van geschiedenis
ontstaan, waarom ze verschil-
len en hoe je ze kritisch kunt
benaderen. Ze helpen leerlingen
om geschiedenis te zien als een
dynamisch veld van verhalen,
belangen en machtsverhou-
dingen. Hierdoor ontwikkelen

ze een scherper inzicht in het
verleden én heden.

Context en achtergronden

- Plaats elk perspectief in tijd
en plaats: waarom zei of schreef
iemand iets? Welke belangen of
overtuigingen speelden mee?
- Breng in de les de institu-
tionale context in: wie beslist
welke geschiedenissen in het
curriculum komen? Welke rol
spelen bijvoorbeeld overheden,
uitgevers of musea bij het selec-
teren van bronnen?

Machtsverhoudingen (in- en uitsluiting en toe-eigening van perspectieven)

- Leg niet alleen meerdere
verhalen naast elkaar, maar
bespreek ook wie deze verhalen
vertelt en waarom.
 - Maak zicht- en bespreekbaar
hoe en waarom sommige per-
spectieven meer ruimte krijgen
(bijvoorbeeld officiële bronnen)
en andere minder (mondelinge
tradities, perspectieven van
gemarginaliseerde groepen).
 - Niet alle groepen hebben
evenveel invloed/macht om
hun stem te laten horen. Welke
(type) bronnen kunnen deze
machtsverhoudingen zichtbaar
maken?
- Wederzijdse beïnvloeding van
herinneringen en reflexiviteit*
- Laat zien hoe herinneringen
aan een gebeurtenis in ver-
schillende landen of gemeen-
schappen elkaar beïnvloeden.

Bespreek voorbeelden: wat werd
er verteld in Nederland en wat
in Indonesië? Wat gebeurt er als
die verhalen elkaar ontmoeten?

- Stimuleer leerlingen om te re-
flecteren op hoe hun eigen beeld
van een gebeurtenis gevormd
is (thuis, school, media). Welk
vooordeel of welke achter-
grond brengen zij mee als ze een
onderwerp bestuderen? En hoe
kunnen nieuwe bronnen of aan-
vullende informatie dat beeld
veranderen of verdiepen? ●

Verwoeste woningen
en winkels van
Chinezen in Gombong,
Java, augustus 1947.
Collectie: Fotocollectie
Dienst voor Legercon-
tacten Indonesië.

Het lesmateriaal bij dit artikel is te downloaden
via vgnkleio.nl.

Verder lezen

Mary C. van Delden. *De andere kant van de bersiap*
(Zutphen: Walburg Pers, 2024).

Marjolein van Pagee. *Bung Tomo: De revolutie van
1945* (Utrecht: Omniboek, 2023).

Tina van der Vlies & Indah Wahyu Puji Utami.
'Decolonization and Transnational Memory: The
Revolusi in Indonesian and Dutch History Education,
1950-2025', *History & Memory* 38:1 (2026).

Abdul Wahid & Yulianit (red.). *Onze revolutie:
Bloemlezing uit de Indonesische geschiedschrijving
1945-1949* (Amsterdam: Amsterdam University Press,
2022).

- *Bersama Magazine.* *Van Bersiap tot overtocht
1945-1948* (2024).

